

Cieger András

A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon?

Mennyiben tekinthető a politikusi tevékenység önálló szakmának, sőt hivatásnak? Alkalmazhatók-e és ha igen, miként a közügyeket országos szinten irányító politikusokra a professzionalizációs teóriák kategóriái?¹ A kérdéseket nem pusztán elméleti felvetéseknek szánjuk. Általuk a 19. századi magyar politika működésében bekövetkező változásokról kívánunk többet megtudni.

A „HIVATÁSOS POLITIKUS” FOGALMÁRÓL

A legnagyobb hatású koncepció kétségtelenül Max Weberé. 1919-ben elmondott híres előadása szerint mindnyájan *alkalmi politikusok* vagyunk azokban a pillanatokban, amikor például elmegyünk választani vagy éppen részt veszünk egy tiltakozó nagygyűlésen. A *mellékfoglalkozású politikusok* csoportját azok alkotják, akik csak időlegesen, de elkötelezetten szolgálják pártjuk ügyét, ugyanakkor nem űzik a politikát foglalkozásszerűen és alapvetően nem a belőle származó jövedelemből élnek.² Weber közéjük sorolja a pártaktivistákat és – ma már talán meglepően – az országgyűlési képviselők zömét is. A politika világának legbelső köréhez a *hivatásos politikusok két típusa* tartozik: a szent „ügyet” szolgáló, magánvagyonából a politikára áldozni képes, független, politikáért élő elhivatott politikus, illetve a politikát tartós bevételi forrásnak és foglalkozásnak tekintő, pártérdekek mentén cselekvő professzionális politikus. A koncepció szerint a hivatásos politikus „archaikus” típusát a 20. század elején váltja fel a modern korra jellemző második típus, amelybe például a párthivatalnokok, a közigazgatás politikai kinevezettjei, illetve a valamely politikai erő (vagy vezér) mellett elkötelezett politizáló újságírók és ügyvédek sorolhatók be.

Weberre hivatkozva a szakirodalom a modern és professzionális politikus típusának a megjelenését szinte kizárólag két tényezőhöz köti: a pártelvű politizáláshoz és a politikusi munkából szerezhető tartós bevételi forrásokhoz. Nem kívánjuk vitatni e két tényező jelentőségét, de úgy véljük, hogy csupán e két jelenség segítségével meglehetősen nehéz leírni a tényleges folyamatokat. Az is bizonyíték erre, hogy a 19–20. századi magyar országgyűlési képviselők szociológiai hátterét és politikai karrierjét legújabbban vizsgáló Ilonszki Gabriella

¹ Wilensky 1964; Szívós: 2009: 179–183; Keller 2010: 17–30.

² Weber 1998 [1919].

is csak körülményesen jutott túl ezen a problémán. Weber kategóriáit kiegészítette ugyan a nemzetközi politikaelit-kutatás által meghatározott politikustípusokkal és elemzési szempontokkal, mégis csak túlzottan általános végkövetkeztetéseket tehetett, jóllehet több ezer magyar honatya adatainak a statisztikai elemzését végezte el kutatócsoportjával. Ilonszki szerint a megkésett demokratizálódás (az általános választójog sokáig halogatott bevezetése) és a lassú pártosodás következtében a modern politikus tömegesen nálunk csak 1990 után jelent meg, ám máris megkérdőjeleződik „uralma”, teljesítménye, szaktudása, egyéni szerepe a képviselet posztmodern világában.³ 1945 előtt „az elitcsoportok igyekeztek lezárni a társadalmi modernizáció csatornáit is. A képviselők foglalkozásában, képzettségében döntően nem a modernitás útját járta. [sic!] Nem lett szakértő: az elithez kötődő jogász végzettségűek alkották többségét.” A „politikai vállalkozókkal körülölelt notabilitások dominanciáján csak lassan tudott enyhíteni a pártfunkcionáriusok, majd a hivatásos politikus megjelenése”.⁴

Ilonszki tehát, a nemzetközi kutatás kategóriáiból kiindulva,⁵ úgy véli, hogy szűkebb korszakunk, a dualizmus parlamentjét – az európai trendektől eltérően – a korszak egészében a *notabilitások* (azaz a földbirtokon és a nemesi rangon alapuló tradicionális elit tagjai), illetve kisebb részben a *politikai vállalkozók* uralták. Így például azok az ügyvéd-képviselők, akik ugyan nem büszkélkedhettek jelentős vagyonnal vagy patinás családnévvel, ám befolyásukat és megélhetésüket mégis biztosítani tudták azáltal, hogy kiterjedt kapcsolatrendszer építettek ki és mozgattak, esetenként politikai fordulatok árán.

Véleményünk szerint a modernizációs kritériumok merev alkalmazása több fontos – ám nehezen mérhető – változást takar el. A megkésett tézise bizonyos megszorítások mellett lehet akár igaz is a magyar politikai elitet illetően, ám a politizálás hivatásosodásának hazai folyamatairól nem sokat árul el. Márpedig a 19. század a modern polgári jogállam és parlamentarizmus kiépülésének, a tömegnyilvánosság kialakulásának és az új hatalomgyakorlási technikák kifejlődésének a korszaka. Nagy biztonsággal feltételezhetjük tehát, hogy e folyamatok a politikai kultúra és benne a politikusi tevékenység fokozatos átalakulását eredményezik Magyarországon is. A politikusi szerep – igaz, korántsem egyöntetű és egyirányú, de mégis létező – lassú átformálódását nem annyira a statisztikai vizsgálat, mint inkább például a diskurzuselemzés mutathatja ki.

Kari Palonen immár magyarul is olvasható izgalmas könyvében francia, angol és német szövegek elemzésével azt mutatja be, milyen fogalmi változásokon ment keresztül a *politika* kifejezés, nagyjából a 19. század közepe óta. Munkája természetesen részletesen foglalkozik azzal is, hogy koronként, országonként és pártállás szerint mit értettek az emberek (pontosabban az újságírók, tudósok, politikusok) a politikus, sőt a *hivatásos politikus* szavak alatt. Palonen úgy látja, hogy a demokratizálódás folyamata (választójog kiterjesztése, tömegpolitika) és

³ Ilonszki 2005.

⁴ Ilonszki 2009: 43–46, 146 (itt található az idézet).

⁵ Cotta – Best 2000: 523–525.

a pártalapú politizálás kiépülése az 1870–1880-as években kezdi éreztetni a hatását a fogalomhasználatban. Jóllehet az európai diskurzusban is viszonylag korán megjelennek azok az aggódó hangok, amelyek arra a veszélyre figyelmeztetnek, hogy a politika szakmává és ezáltal túlzottan belterjessé válhat, így a közügyek intézése könnyen egy szűk, a közérdek helyett saját magánérdekeit képviselő csoport kezébe csúszhat át, mégis az amerikai politikai életben figyelhető meg a leghamarabb és legteljesebb formájában a politikus szó jelentésváltozása. Palonen James Bryce megállapítását idézi, aki szerint az Amerikai Egyesült Államok demokráciájában „a politika fáradságos foglalkozássá vált, akárcsak az ügyvédi hivatás, a tőzsdei ügynökösködés, a divatáru-kereskedelem vagy az árucsomagolás”.⁶ Bryce ezért megkülönböztette a politikáért és a politikából élő közéleti szereplők kategóriáját (Weber ezt veszi és alakítja át 1919-ben), illetve a politikaformálók külső és belső körét. Ez utóbbi népes táborba a politikát foglalkozás-szerűen űző személyek tartoznak, akiket további hat alcsoportba osztott.⁷

Palonen szerint a fokozatosan Nyugat-Európára is jellemzővé váló változás a gentleman-stílusú politika végét jelentette. Azaz a politikus egyre inkább felszabadul az időtlen eszmék és a politikán túli követelmények (például a közjó önzetlen szolgálatának) kényszere alól, és egy választástól választásig szervezeten működő politikai gépezet rövidtávú céljainak a szolgálatába szegődik.⁸ Leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatunk, hogy mire elérkezünk a 20. század küszöbére, az országok sorsát maroknyi államférfi helyett már pártpolitikusok hada irányítja. A modern politika eme természeteszerű következménye azonban sok kortárs számára a politizálás leértékelődéseként, a politikusi munka presztízscsökkenéseként, illetve egyfajta morális romlásként jelent meg.

Mi magunk nem végezhattünk kiterjedt és szisztematikus diskurzus kutatást: alábbi megállapításainkat az MTA Nyelvtudományi Intézete által összeállított Magyar Történeti Korpuszban, valamint az 1854 és 1921 között megjelent népszerű családi hetilap, a *Vasárnapi Ujság* digitalizált változatában való böngészésünkre, illetve néhány más kiadvány áttanulmányozására alapítjuk. A politikus kifejezésre (ragozott alakban is) a Magyar Történeti Korpusz keresője 959 találatot adott, a *Vasárnapi Ujság*ban ez a szó – szintén nem túl gyakran – 541 alkalommal fordult elő. Csak összehasonlításképpen: az író 5309, az ügyvéd 3209 és az újságíró-hírlapíró kategória 1026 találattal szerepelt a lapban.⁹

A tudományos elemzéseket és az egykorú hazai szóhasználatot fogalmi sokféleség jellemzi. Az etimológiai kutatások szerint a politikus szó a manapság használt főnévi jelentésében 1751-ben bukkant fel a magyar nyelvben. Sokáig megmaradt azonban az eredetileg az uralkodók környezetében működő tanácsadók jellemzésére használt melléknévi változat is, ami utal az önállósuló politikusi

⁶ Palonen 2009: 77.

⁷ Bryce 1888: 386–402. (The Politicians.)

⁸ Palonen 2009: 75–78, 83–85.

⁹ Magyar Irodalmi és Köznyelv Nagyszótárának korpusza / Magyar Történeti Korpusz: http://www.nytdud.hu/hhc/Vasarnapi_Ujsag_1854-1921. Arcanum Adatbázis Kft. 2008. (Blu-ray lemez.)

tevékenység ambivalens megítélésére: udvarias, ravaszkodó.¹⁰ A *Vasárnapi Ujság* hasábjain többször megjelenik az a toposz is, miszerint ősi alkotmányos tudatának köszönhetően a magyar egy politikus nép, ugyanis nálunk mindenki előszeretettel magyarázza a közélet aktuális történéseit. Jókai Mór igen hamar (1856 táján) meg is alkotja élclapjában a *Politikus Csizmadia* figuráját (alakja már a 18. század óta ismert volt), aki egyszerű polgárként, kvázi alkalmi politikusként hosszú évtizedeken át kisebb-nagyobb tréfás bölcselkedéseket fűz a napi eseményekhez. 1884-ben Reviczky Gyula *Politikus nemzet* című költeményében ugyanakkor azt hangsúlyozza, hogy az effajta felületes, valódi szakértelem nélküli politizálás, amely egyaránt jellemző a képviselőház falain kívül és belül, mennyire haszontalan és káros.¹¹ A *politikus kádár* szerzője, Rudnyánszky Gyula pedig egyenesen úgy látta a politizálást, mint amely lerombolja a magasztos értékeket (a család- és munkaszeretetet, a vallásosságot) és örületbe kergeti művelőjét.¹²

Az oktatási kérdésekkel foglalkozó akadémikus honatyáról azt olvashatjuk a családi lapban 1878-ban, hogy „[n]em politikus. A politikára sem elég szenvedélye, sem megfelelő szaktudománya nincs”, holott Molnár Aladár közel tíz évig politizált a képviselőházban és korábban osztálytanácsos volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.¹³ Három évtizeddel később – mintegy az előző gondolatot folytatva – a következő fejtegetésre bukkanhatunk:

„[A] jó politikus és a jó képviselő fogalma nem egészen azonos. A kiváló politikus és a jó képviselő között a viszony körülbelül az, ami egy tudomány fejlesztői, úttörői, művelői és hűséges, megbízható szolgálói között. [...] A politikussághoz speciális talentum vagy genie szükséges, a jó képviselőséghez a polgári képességek s erények kiváló fejlettsége. Értelmieké és jellembelieké egyaránt.”¹⁴

A mi olvasatunkban e mondatok értelme így hangzik: a hivatásos politikus birtokában van egy olyan tehetségből, ösztönökből táplálkozó képességnek, amely egyik tudomány szempontjai szerint sem megítélhető; jellemének és közéleti magatartásának a minősége pedig jelentősen különbözhet környezetétől. Ők egy elkülönülő csoportot alkotnak a (mellékfoglalkozású) képviselők tömegében. Valószínűleg erről a belső körről van szó abban az általános kijelentésben is, amely szerint „amint tudjuk, a hivatásos politikus oly művész, ki nem a maga, hanem a társadalom jóllétén fáradozik”.¹⁵ Ugyanakkor megmarad, sőt úgy gyanítjuk, hogy erősödik az a felfogás, amely a hivatás szót – esetenként negatív felhanggal – a kenyérkereset értelemében használja.¹⁶

¹⁰ Benkő (főszerk.) 1976: 244.

¹¹ Reviczky 2007 [1884]: 449–451.

¹² Rudnyánszky 1886.

¹³ *Vasárnapi Ujság* 1878. 45. 714.

¹⁴ *Vasárnapi Ujság* 1910. 13. 273.

¹⁵ *Vasárnapi Ujság* 1903. 26. 419.

¹⁶ Lásd például Ady 1977 [1910].

A szűrőpróbaszerű vizsgálat számunkra azt jelzi, hogy ha számsorokkal nem is tudjuk kimutatni, fogalmi szinten már lezajlik a hivatásosodást jelző változás: a politika világán belül elkülönülnek azok a csoportok, amelyekről Weber is beszél tanulmányában. Ráadásul nyelvi szinten vizsgálva a kérdést, a megkésetttség tézise sem igazolható, hiszen a Palonen által idézett nyugat-európai szövegekhez nagyon hasonlókat olvashatunk magyar nyelven is a 19. század második feléből.

JOGI KÜLÖNÁLLÁS

Országgyűlési politikussá válni elvben igen egyszerű volt, hiszen a törvények speciális szaktudást nem írtak elő. A választási törvények (1848: V. és 1874: XXXIII. tc.) értelmében, mindenki bekerülhetett a képviselőházba, aki maga is választójoggal rendelkezett, elmúlt 24 éves, nem volt büntetve, beszélt magyarul és választókerületében elnyerte a választók többségének bizalmát. Persze e feltételek közül néhánynak a gyakorlatban meglehetősen kevesen tudtak megfelelni: a választójogi cenzusok következtében körülbelül minden negyedik felnőtt férfi szavazhatott, és ennél is kevesebben engedhették meg maguknak, hogy részt vegyenek egy költséges választási kampányban. Nyilvánvaló, hogy a magyar nyelv beható ismeretének a kritériuma is sokaknak akadályt jelenthetett egy soknemzetiségű és nem kellően alfabetizált országban.

A politikusi tevékenységet azok a speciális előírások is segítették más foglalkozásoktól elkülöníteni, amelyek a mandátumot szerzett honatyák jogállását szabályozták. Az összeférhetetlenségi törvények (1875: I. és 1901: XXIV. tc.) tételesen meghatározták azokat a foglalkozásokat, amelyeket egy képviselő nem láthatott el megbízatása időtartama alatt. A mentelmi jog és a fegyelmi jog – mindkettőt a házszabályok tartalmazták – pedig külön erre a csoportra érvényes etikai normákat alakított ki. Miközben a mentelmi jog alapján kivonták a képviselőket az igazságszolgáltatás fennhatósága alól, az évtizedek során egyre szigorúbban büntették (például megrovással, kizárással, a honatya nevének kiplakátolásával) az igazolatlan hiányzásokat, a helytelen viselkedést, a napirendtől való eltérést stb. A képviselők és a kormány tagjai ellen elkövetett bűncselekményeket a büntetőtörvénykönyv fokozottan szankcionálta.

Az államapparátus irányítóival szinte alig foglalkozott jogszabály. Míg az 1883. évi I. törvénycikk részletesen meghatározta az állami és helyhatósági köztisztviselők alkalmazási feltételeit és vizsgarendszert vezetett be – igaz, ennek végrehajtása meglehetősen elhúzódott –, addig a miniszteri, államtitkári és főispáni állások betöltését nem kötötte képesítéshez. E politikainak minősíthető tisztségeket tehát nem a számon kérhető szakértelem, hanem az ingatag bizalmi viszonyok határozták meg. A minisztereket, államtitkárokat és a főispánokat miniszterelnöki, illetve szakminiszteri előterjesztésre a király nevezte ki (vö. 1848: III., 1867: VIII., 1870: XLII. és 1886: XXI. tc.). Hivatalba kerülésük és távozásuk időpontja az uralkodó, a kormány és a kormánypárt bizalmától függött.

Paradox módon a legegértelműbb „szakmai” elvárás az a szokásjog fogalmazta meg, amely szerint – a parlamentnek felelős kormányzat elvének megfelelően – a kinevezett minisztereknek és államtitkároknak igyekezniük kellett az általános vagy időközi választáson mandátumot szerezni, tehát a fenti kritériumoknak nekik is meg kellett felelniük. A központi és helyi közigazgatás egyéb tisztségviselőinek ugyanakkor az összeférhetetlenségi törvények megtiltották a képviselői pozíció betöltését, lényegében elválasztva ezzel a politikai és a szakigazgatási szintet egymástól. A szabályozás tehát ez alapján nagyjából az államtitkári poszt környékén húzta meg a politikusi tevékenység határvonalát. Zavarokat okozott azonban az irányításban, hogy az államtitkár egyszerre volt minisztere helyettese a parlamenti vitákban, illetve az apparátus szakértő irányítója a minisztériumban. Éppen ezért 1880 tavaszán a kormány úgy döntött, hogy létrehozza a közigazgatási államtitkári (angol mintára állandó államtitkárnak nevezték) szintet is:

„[E]gyfelől a jó közigazgatás érdekében szükséges, hogy a kormányzatban bizonyos folytonosság uralkodjék s a közigazgatás vezetése a politikai élet hullámvászáinak befolyása alól lehetőleg elvonassék, másfelől [...] állami tisztségviselők, kik a közigazgatás egyes ágaiban kellő szakismerettel és tapasztalattal bírnának, biztos állásuk és nyugdíjigényük kockázatásával vonakodnak a bizonytalan tartamú s nyugdíjra igényt nem adó államtitkári állást elvállalni.”¹⁷

Az elkészült törvénytervezetet, amely hét új államtitkári állást kívánt felállítani, végül – talán takarékosági megfontolásokból – nem terjesztették be.¹⁸ A *Vasárnapi Ujság* cikkírója hiába figyelmeztetett arra, hogy ez a rendszer „nem maradhat fenn sokáig: vagy lesz politikus és államtitkár, akkor bukik a miniszterrel, vagy lesz főhivatalnok, és akkor nem politizál”, a kérdést a két világháború között sem rendezték.¹⁹

A politikusi hivatásosodás folyamatáról sokat elárul, ha röviden megnézzük, miként alakult az e tevékenységért járó díjazás szabályozása. A magyar országgyűlésre küldött követek a 17. század óta részesültek napidíjban a tanácskozások időtartamára, amelynek mértéke az őket küldő törvényhatóság teherbíró képességétől függött. Tulajdonképpen ezt a rendszert vette át 1848-ban a népképviselői országgyűlés is: a honatyák számára csekély napidíjat és lakbérilletményt határoztak meg, amit azonban már az állami költségvetés fedezett. A kiegyezést követően a képviselők megnövekedett munkaterhére és sokasodó hivatalos kiadásaira tekintettel 1873-ban kísérlet történt a díjazás felemelésére, de az éppen akkor kirobbant pénzügyi válság hosszú időre elnapolta ezt a kérdést, sőt Podmaniczky Frigyes ellenzéki képviselő például a napidíjak eltörlésére tett javaslatot, mondván a honatyák függetlenségét és az országgyűlés tekintélyét csak az ingyenes

¹⁷ Az ügy iratai megtalálhatók: MOL K 26. 1880-VII-1241. 156. csomó.

¹⁸ Cieger 1999: 90.

¹⁹ *Vasárnapi Ujság* 1880. 39. 638.

szolgálat révén lehet megóvni.²⁰ Képviselőtársa, Hegedüs Sándor viszont éppen a jogegyenlőség elve (ti. ne csak a gazdagok kiváltsága legyen az ország ügyeinek intézése) és a képviselői önállóság védelme miatt fontosnak tartotta az anyagi juttatást. Egyébként is „a képviselői hivatás egy ember egész idejét és munkásságát veszi igénybe, vagy legalább úgy kellene lenni” – fogalmazta meg elvárását a honatyák felé Hegedüs egy új képviselői szerepfelfogás jegyében.²¹ Ugyanezen érvek és ellenérvek csaptak össze ekkoriban a kormánytagok havonta folyósított fizetése körüli vitákban is.²²

Végül a képviselői díjazás akkor már 45 éves rendszerének a felülvizsgálatára az 1893. évi VI. törvénycikkben került sor (ellenzéki kezdeményezésre). Egyrészt felemelték a képviselői tiszteletdíjakat, másrészt a napidíjakat illetményátalánnyal váltották fel, amit negyedéves részletekben fizettek ki a honatyáknak. A képviselőház pénzügyi bizottsága a következőképp indokolta e két lépést:

„[A] képviselői hivatás teljesítése ma nemcsak azt igényli, amit Deák Ferenc 1848-ban előre látott, hogy a képviselő 3–4 hónapot töltsön a fővárosban, hanem szükségessé teszi, hogy különösen a bizottsági munkákban részt vevő képviselő rendszeren 8–9 hónapon át állandóan a fővárosban tartózkodjék. Ily áldozatra azonban a társadalomnak igen széles rétegei egyáltalában nem képesek; nem képesek különösen a tudományos szakférfiak, kiknek minél nagyobb számban való részvétele a törvényhozási munkákban – még pedig olyképpen, hogy idejüknek javarészét ezen munkáknak szentelhessék – felette kívánatos. [...] [K]erülendő minden intézkedés, melynek következtében a képviselőség a kenyérkereseti pálya színezetét ölthetné. Ez okból alkalmaztuk a törvényjavaslat új szövegezésében a napidíj-átalány fejében megállapítandó tiszteletdíj kifejezését.”²³

Az óvatos fogalmazás ellenére a változás iránya jól kivehető: a politikai vezető tisztségek elvesztették *nobile officium* jellegüket. Az ingyenes közszolgálat elvét később sem lehetett visszahozni, sőt kialakításra került az állandó összegű és szabályos időközönként folyósított díjazás rendszere. Egyébként a képviselők tiszteletdíja 1893-tól kezdve nagyjából a vármegyei alispánok, illetve a miniszteri osztálytanácsosok fizetésével egyezett meg. Ekkoriban sok más európai országban is járt már honorárium a honatyáknak, de például Angliában csak 1911-ben döntöttek a díjazás bevezetése mellett.

²⁰ Podmaniczky Frigyes határozati javaslata a képviselői napidíjak megszüntetéséről. 214. szám, 1873. január 23. *Irományok* 1873: 318.

²¹ Hegedüs Sándor: A képviselők díjazása. *A Hon* 1873. január 25. Közli Buzinkay 2009: 123–126.

²² A miniszterelnöki fizetésről folytatott vitát lásd Andrassy 1891/1893: II. 141–144.

²³ Pénzügyi bizottság jelentése az országgyűlési képviselők tiszteletdíjának átalányösszegben leendő megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyában. 310. szám, 1893. január 7. *Irományok* 1893: 201–203.

SZAKKÉPZÉS, SPECIÁLIS TUDÁS

A professzionalizációs elméletek fontos vizsgálati szempontja, hogy az adott foglalkozás űzéséhez milyen előzetes szakképzés, speciális iskolai stúdiumok elvégzése szükséges, illetve mi az a tudás, ismeretanyag, amelynek az elsajátítása valakit szakértővé tesz az adott területen. Éppen ezek azok a problémák, amelyek a politikusi tevékenység körülhatárolását, besorolását oly nehézé teszik. Természetesen, nem tudunk megjelölni egyetlen olyan oktatási intézményt és tananyagot, amely a professzionális politizáláshoz szükséges tudást kizárólagosan terjesztené. Mindazonáltal a politikusi karrierök tömeges vizsgálatának köszönhetően kirajzolódnak tipikusnak mondható képzési helyszínek és ismeretek.

A dualizmus korában – az elmúlt évszázadok örökségeként – a leendő politikusok számára a legfontosabb közeget tulajdonképpen saját, a politikát helyi és/vagy országos szinten irányító családjuk jelentette, a közéleti szereplés első fórumaként pedig rendszerint saját vármegyéjük közgyűlései szolgáltak. Elsődlegesen a családi és a vármegyei közösség minősítette és választotta ki a fiatalokat a politikusi pályára és tervezte meg a karrier (helyi szintű vagy országos) ívét.²⁴ Ugyancsak a megye kínált lehetőséget a fiatal politikusoknak arra, hogy gyakorlati ismereteket szerezzenek a közigazgatás területén.

Kecskeméti Károly az 1790-től 1848-ig terjedő időszakot elemezve 25, sokszor egymással is rokoni kapcsolatban álló, három generációt kitevő követi dinasztiát tudott megkülönböztetni,²⁵ saját vizsgálataink pedig azt mutatják, hogy 1848 és 1892 között 19 olyan család volt biztosan (de ennél feltehetően több is), amely legalább hat politikust adott a képviselőháznak az évtizedek során, ami összesen 154 személyt és 347 mandátumot jelentett. A családi hálózatokra a szakirodalom korábban csak mint valamiféle feudális, „urambátyám” vonásra tekintett, holott a számok arra is utalnak, hogy kialakult egy a politikát hosszútávon professzióként űző csoport a politikai vezetőrétegen belül. Kurtán Sándor az 1884 és 1910 között lezajlott általános képviselőválasztásokon megválasztott politikusok adatait elemezve 164 olyan honatyát talált, aki 6 ciklust (kb. 25–30 évet) töltött ki összesen.²⁶

Az 1884 és 1910 között megválasztott képviselőknek átlagosan a harmada rendelkezett hosszabb-rövidebb idejű helyi közigazgatási gyakorlattal.²⁷ Egy századfordulóra fókuszáló kutatás pedig úgy találta, hogy a honatyák közel kétharmada vállalt korábban valamilyen tisztséget a lokális és/vagy a központi közigazgatásban.²⁸ Ez utóbbi adat azt is jelzi, hogy a vármegyék mellett egyre inkább megnőtt a kormányzati hivatalok szerepe a politikusok gyakorlati felkészítésében. A korszak végén sem volt viszont általános gyakorlat, hogy valaki a pártja

²⁴ Sasfi 2008: 171–179.

²⁵ Kecskeméti 2008: 309.

²⁶ Kurtán 2005.

²⁷ Rudai 1936: 16; Ilonszki 2009: 84.

²⁸ Pap 2007: 11, 23.

apparátusában iskolázódva válják hivatásos politikussá, ami nyilván a pártszervezetek lassú magyarországi kiépülésével magyarázható.

A törvényhozók általános iskolázottságáról elmondható, hogy európai összehasonlításban is magas volt a felsőfokú végzettségűek aránya: 90% körül mozgott. A közfelfogás sokáig a jogi tanulmányokat tekintette a politizálás legfontosabb előfeltételének: a mindenkori országgyűlés közel kétharmadát a jogászok alkották. Az, hogy a jogi végzettség vált mintegy a politikusi tevékenység közös tudásanyagává, egyrészt a politizálás erős közjogi szemléletéből fakadt, másrészt a hazai felsőoktatás lassú differenciálódásából, harmadrészt pedig abból, hogy a jogi tárgyakat az ún. államtudományok oktatásával kapcsolták össze. A politikai elit jövőbeni tagjai tehát például az alkotmányjog mellett politikatudományt, statisztikát, közigazgatást stb. is tanultak.²⁹ Még részletesebb elemzésre vár, hogy vajon ezek a tantárgyak, illetve a vidéki jogakadémiák mennyire közvetítettek korszerű ismereteket.

Ha a politikai pályára készülődőnek esetleg nem sikerült az iskolapadban elsajátítania a politizáláshoz szükséges gyakorlati tudást, akkor ezt pótolhatta az említett családi és vármegyei szocializáció révén, de gazdagíthatta tapasztalatait külföldi tanulmányutakkal is. A 20. század elején a képviselők közel 30%-áról tudható, hogy az ország határain túl is folytatott tanulmányokat.³⁰

A 19. század utolsó harmadáig az igazi politikusi teljesítménynek egy-egy logikusan felépített, nyelvileg jól megformált és politikai tartalommal kellően megtöltött beszéd elkészítése és szabatos előadása számított, hiszen az országgyűléseken inkább egymás meggyőzését célzó, hosszasan elvi vita és nem annyira gyakorlati törvényhozói munka folyt. A paraszti sorból törvényhozóvá emelkedett Táncsics Mihály éppen azért érezte sikertelennek képviselői működését, mert nem mehetett keresztül a politika iskoláin, nem tanult retorikát, és nem vett részt például vármegyei tárgyalásokon:

„[A]z eke szarva mellett növekedtem föl, hol nem hintették el a dikciózás magvait, ifjúságom éveiben, mikor a kebel minden szépre, jóra legfogékonyabb, nem híres tanárok csepegtették belém a szónoki kellékeket, hanem robotosok háta mögött ácsorgó hajdúk, mogyorófa pálcaikkal mérték nyakam közé a munka szabályait, hivatalos szobák zöld asztalai körül sohasem forogtam, mik a dikciózás iskoláit szolgálnak.”³¹

Elég beleolvasnunk a korszak egyik legnagyobb szónokának tartott Apponyi Albert emlékiratába, hogy elhiessük: valódi mesterségbeli tudás szükségeltetett az ékesszóló beszédek elkészítéséhez. Erre utalnak a politikus által használt szavak is: gondos kicsiszolás, megrostálás, kiigazítás stb.³²

²⁹ Arczt 2004.

³⁰ Pap 2007: 11, 23.

³¹ Táncsics 1949: 253.

³² Apponyi 1925: 102–104.

A kiegyezést követő évtizedekben ugyanakkor az elvekről egyre inkább a szakfeladatokra helyeződött a hangsúly a parlamenti politikában. A kortársak számára is feltűnt, hogy a parlamenti üléseket már nem annyira a nagy sorskérdésekre rámutató, tetszetős stílusú szónoklatok jellemzik, hanem a látszólag érdektelen résztémákat tárgyaló és a hallgatóságot untató hétköznapiabb beszédstílusú szakpolitikusok felszólalásai, aminek persze sokan nem örültek. Természetesen az általunk jelzett változás sosem válhatott teljessé, hiszen a jó beszéd-készség mindvégig előnyt jelentett a Ház falain belül, de leginkább azokon kívül, a választók vagy az ünneplő tömegek előtti szereplések alkalmával. A politikusokkal szembeni társadalmi elvárások között sokáig hangsúlyosan megmaradt a megfelelő retorikai jártasság igénye.

A pénzügyi kérdések specialistájának számító Lónyay Menyhért felszólalásait az 1860-as évek közepén – tehát a lassú változás kezdetén – egy képviselőtársa így jellemezte:

„Lónyay egyszerűen az összeadás és sokszorozás embere, tiszta számító ész, termékeny és eredeti gondolatok nélkül. [...] Azonban ő valódi szónok soha sem [volt]; rendesen jól beszél, de nem szónok. Valami betegség van előadásában, valami ekegés-bekegés, ami rossz hatást tesz a hallgatóra.”³³

Lónyay maga is nehezen fogadta el a szakpolitikus skatulyát, egyfajta kudarcként élte azt meg, naplójában mégis kénytelen volt elismerni:

„Alkalmi beszédeket éppen nem tudok mondani, miután könyv nélkül nem tudok beszédet megtanulni, szólni csak azon tárgyakról tudok, melyek szakomba vágnek, másképp nem vagyok correct szónok.”³⁴

Zelenski Róbert esete is azt mutatja, hogy a hivatásosodás útja meglehetősen rögzös volt, mert a régi szerepelvárások még a századforduló felé közeledve is működtek. Visszaemlékezése szerint 1881-ben éppen azért vállalt mandátumot, hogy szavát fölemelhesse a „még most is meglehetősen elhanyagolt közgazdasági kérdésekben”. A plenáris üléseken azonban egészen 1894-ig nem mert felszólalni, mert úgy vélte, hogy rossz szónok.³⁵ A szónoki képességeiért csodált Apponyiról ugyanakkor az is tudható, hogy fiatal kora óta céltudatosan politikusnak készült, nagy hangsúlyt helyezett például a közgazdasági tanulmányokra – a nyelvek mellett –, valamint Nyugat-Európa megismerésére.³⁶

A szakpolitikusok szerepének fokozatos megnövekedése szoros kapcsolatban áll az országgyűlési munka szervezeti átalakulásával. Lényegében már az 1870-es

³³ [Szász Károly] 1891: 159. (1866. február 17.)

³⁴ Lónyay Menyhért politikai naplója, 1865. (pontosabb dátum nélkül). MOL Filmtár 37153. A kérdésről részletesebben: Cieger 2008: 103–109.

³⁵ Zelenski [1928]: 20–22.

³⁶ Apponyi 1925: 17–21. Élete vége felé már azt írta, hogy ha újra kezdhethé pályáját, tudós lenne.

évek végére a törvény-előkészítés legfontosabb fórumává a szakbizottságok váltak,³⁷ ahová elsősorban az államélet egy-egy területén otthonosan mozgó, speciális ismeretekkel rendelkező, sőt gyakran a többedik ciklusukat taposó képviselőket választották be (például a pénzügyi, az igazságügyi vagy a közoktatási bizottságba). Legkésőbb tehát a 20. század kezdetére körvonalazódik az eliten belül egy csoport, amely szakmaként, szakmai feladatként tekintett a politikusi tevékenységre. Kornis Gyula 1933-ban már ezt írja:

„A modern élet a politikában is kifejlesztette, úgy ahogy a tudományban és a technikában, a specializmust. A rétor-politikussal szemben mindinkább nő a szakértő politikusnak tekintélye. [...] Ma a szakműveltség természetes kiinduló pontja a politikai tevékenységnek.”³⁸

A kormányzati politikusok esetében a szakértelem szerepe sokkal nehezebben meghatározható, hiszen a miniszteri és államtitkári pozíciókba kerülést alapvetően a politikai bizalmi viszonyok döntötték el. A tárgyalt időszak miniszterei- nek csak egyötöde érkezett az államtitkári szint felől, az államtitkárok fele viszont a minisztériumok saját hivatalnokai közül került ki (azaz a szakigazgatásból).³⁹

CSOPORTTUDAT

Elvben a politikusi tevékenység hivatássá válását a hozzá közelálló foglalkozásokhoz való viszonyával is leírhatjuk. Csakhogy például az írói, újságírói és ügyvédi hivatás önállósulásának folyamata is sok tekintetben még feltáratlan, így inkább csak benyomásaink lehetnek a politikához fűződő viszonyokról és annak átalakulásáról.

Úgy véljük, hogy a 19. század utolsó harmadára a szépírói tevékenységnek és életformának a politika világtól való eltávolodása lényegében lezajlott, még akkor is, ha a századfordulón a képviselői padsorokban olyan népszerű írókat találunk, mint Jókai Mórt, Mikszáth Kálmánt vagy Herczeg Ferencet. Esetük inkább a szabályt erősítő kivétel. Mikszáth 1897-es írásában már nosztalgiával tekint vissza arra a korra, amikor Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Kemény Zsigmond és Eötvös József egyszere vállalkozhatott írói és politikusi szerepre.

„Vagy húsz év múlt el s az irodalom és politika nincs többé közösségben. Elváltak asztaltól, ágytól. [...] De nemcsak elváltak, kezdik egymást lenézni kölcsönösen. Az író politikusok kivesztek, azaz vannak még írók bent a parlamentben, de azokat idegen, excentrikus lényeknek tekintik” – sajnálkozik Mikszáth.⁴⁰

³⁷ Pesti 2002: 195–210.

³⁸ Kornis 1933: II. 80–81.

³⁹ Bővebben: Cieger 1998: 4–11.

⁴⁰ Mikszáth 1992 [1897]: 36; T. Szabó 2007: 59–94.

Herczeg Ferenc is arról vall visszaemlékezésében, hogy lényegében csak környezete elvárásainak kívánt megfelelni, amikor író létére harcba szállt a képviselői mandátumért. A fiatal írónak arra is felhívták a figyelmét, hogy mind Jókai, mind Mikszáth „ráfízetett” a politikusi tevékenységre.⁴¹

Az újságírás önálló hivatássá válásának hosszú történetében az első lépések ugyancsak az 1870-es évek végére tehetőek. Az újságírók éppen a politika világtól kívántak nagyobb távolságot tartani, amikor érdekvédelmi szervezkedésbe fogtak a szólásszabadság védelmére, és a politikához fűződő viszonyukat gondolták át akkor is, amikor közös etikai normák kialakításán fáradoztak. Ez az az elhúzódozó folyamat, amit a szakirodalom általánosságban úgy jellemez, hogy az újságírás a politika szolgálatából annak partnerévé válik.⁴²

A statisztikák szerint ennek ellenére a képviselők körében az egész korszakban, országgyűlési ciklusonként nagyjából 15 és 20 fő között mozgott az újságírók száma, ami azért jelzi, hogy a két foglalkozás elkülönülése nem volt teljes. A századfordulón ugyanakkor már magyarázatra szorult, miként lehet együtt művelni a hírlapírói és a politikusi hivatást. 1908-ban 12 újságíró honatyá mondta el véleményét erről a problémáról. Természetesen az álláspontok sokfélék voltak: néhányan megkerülték a választ, mások kifejezetten hasznosnak tartották a két szerep egyidejű felvállalását – például a jobb emberismeret vagy a fejlettebb kifejezőképesség miatt. Gratz Gusztáv és Farkasházy Zsigmond viszont arról írt, hogy a pártfegyelem és a politikai érdekek rendszerint a független újságírói véleményalkotás gátjává válnak. A korszak elismert író-újságírója, Rákosi Jenő is azt tartotta fontosnak hangsúlyozni visszaemlékezésében, hogy sikerült megőriznie a politikától való tisztes távolságot és személyes függetlenségét.⁴³

Az ügyvédi hivatás és a politika korabeli viszonya talán a legösszetettebb kérdés, hiszen – mint már szó volt róla – a két foglalkozás képzési helye lényegében egybeesett, továbbá a közélet erős jogászias szemlélete is szorosra fűzte kapcsolatukat. A 19. század második felére ugyanakkor az ügyvédség önálló hivatássá fejlődése – például az írókkal, újságírókkal szemben – teljesnek mondható. Többször fölmerült Magyarországon is, hogy szabályok közé kellene szorítani az ügyvédek politizálását (vö. a bírókkal, ügyészekkel), illetve a honatyák ügyvédi tevékenységét, ám erre végül nem került sor. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a képviselők negyedét-harmadát az egész korszakban olyan politikusok tették ki, akik gyakorló ügyvédek is voltak. Európában átlagosan 20% körül mozgott az arányuk, de például a francia, angol és olasz törvényhozásban – a magyaréhoz hasonlóan – ennél hangsúlyosabb volt a jelenlétük.⁴⁴ Az ügyvédi kart bíráló számos korabeli szerző egyike szerint:

⁴¹ Herczeg 1940: 98–99.

⁴² A kérdésről bővebben Gergely – Veliky 1977; Buzinkay 2000.

⁴³ Ha az újságíróból képviselő lesz. *Budapesti Újságírók Almanachja 1908-ra*: 194–213; Rákosi 1926: 4–7, 193–194.

⁴⁴ Rudai 1936: 32–33; Cotta – Best 2000: 501; Ilonszki 2009: 130.

„Magyarországon az ügyvédi pálya a közéleti szereplésnek és a politikai emelkedésnek legbiztosabb alapja. Nálunk, az osztályuralom klasszikus hazájában óriási jelentősége van a jogszabályok ismeretének, a jog szövevényeiben való jártasságnak. Az ügyvéd hivatásánál fogva folytonosan a közélet színterén mozog, a hatóságokhoz és vezető emberekkel ismeretséget és kapcsolatot szerez, neve szélesebb körben válik ismertté, betekinthez az osztályuralom gépezetébe, a szónoklásban gyakorolja magát és a nyilvános fellépés külső kellékeit könnyedén elsajátíthatja. Ezért olyanok is, akik politikai karriert akarnak csinálni, az ügyvédi pályán teszik meg előkészületeiket, mert ez a legalkalmasabb előiskola.”⁴⁵

Annak eldöntése, hogy az ügyvéd-politikusok viszonylag nagy száma a professzionalizáció bizonyítéka-e (vö. Weber megállapításaival az újságírókról és az ügyvédekről) vagy valamiféle antimodern, feudális jelenség (vö. Ilonszki), még társadalomtörténeti és életrajzi vizsgálatokra vár.

Jóllehet, a politikusi tevékenység éles elhatárolása a „rokonszakmáktól” nem lehetséges, mégis beszélhetünk a politikusokkal kapcsolatban egy markáns csoporttudatról, amely jól felismerhetővé és elkülöníthetővé tette hordozóikat. Elsősorban a rájuk vonatkozó íratlan, de egyre gyakrabban meg is szövegezett etikai normákra, kódexekre gondolunk: például a korábban már említett házszabályokra vagy a pártklubok alapszabályaira. Az Országos Szabadelvű Pártkör alapszabály-tervezete például így szól a klub feladatairól:

„A szabadelvű párthoz tartozó országgyűlési képviselőknek tanácskozási helyül szolgálni, s úgy ezeknek, valamint politikával foglalkozó és a szabadelvű párt politikai elveit valló nem képviselőknek is találkozási, érintkezési és szórakozási központot képezni s ez által az együttes működést előmozdítani és az összetartozás érzetét fejleszteni, fokozni.”⁴⁶

A politikusi munka és kikapcsolódás színhelyeiről, zárt világáról leginkább Mikszáth írásaiból tájékozódhattak a korabeli olvasók, és tudhat meg kulisszatitkokat az utókor is.

A politikusi elkülönülést erősítették a vezetőréteget behálózó rokoni kötelek is, valamint a továbbszolgáló képviselők jelentős aránya a dualizmus kori törvényhozásban. Az először mandátumot szerző honatyák rendszerint csak nagyjából a mindenkori képviselőház harmadát tették ki. E tényezők egyszerre biztosították az elit kiegyensúlyozott utánpótlását, a professzionalizációt segítő tapasztalatátadást, de az elit zártságát is.

Végül azokra az eljárásokra, rítusokra és nyelvezetre is utalni kell, amelyek közösséget teremtettek a politikai vezetőrétegen belül, miközben a politikát mások számára rejtélyessé és bonyolulttá tették: a látványos ceremóniáktól a kulisszák

⁴⁵ Szende 1912: 194–195. Az ügyvédség korabeli helyzetéről és megítéléséről: Kovács 2001: 40–45.

⁴⁶ *Országos Szabadelvű Pártkör alapszabályainak és házszabályainak tervezete*. André Tardieu szerint a parlament nem más, mint a politikusok érdekvédelmi szervezete. Idézi: Palonen 2009: 153.

mögötti alkudozásokig. A közösségteremtő rítusok közül említhetjük például a politikusok kötelező tegeződését, amelyet mindenkinek el kellett fogadnia a politika világába lépve. Igaz ugyan, hogy e szokás még annak a rendi korszaknak az öröksége, amikor a politikai közfunkciók betöltése kizárólag a nemesség számára volt lehetséges, tehát ebben az esetben egy származási alapon működő tradíció továbbéléséről beszélhetünk a dualizmus kori képviselőház falai között (a honatyák közel fele még ekkoriban is nemes volt), ugyanakkor a társadalmi érintkezésben egyre inkább terjedő „rang- és címkórság” idején, az immár származásra, rangra és pártállásra tekintet nélkül használt tegeződés hozzájárult a politikusi csoporttudat formálódásához. A tegeződés kötelező volta érvényesült akkor is, ha az adott politikus eleinte nem szívesen vállalta ezt a közösséget. Az elszegényedett kereskedőcsaládból származó újságíró, Falk Miksa például friss honatyaként nem akarta letegezni a konzervatív Sennyey Pált a köztük lévő bizalmatlan viszony miatt, de a báró a szokásokra hivatkozva kikövetelte ezt a maga számára – később pedig barátságot is kötöttek.⁴⁷ Vázsonyi Vilmosnak is formálisan azonosulnia kellett ezzel a szokással, noha nem értett egyet vele. Igyekezett úgy alakítani mondatait, hogy ne kelljen tegező formát használnia, amikor képviselőtársaival beszél, de ők ezt mégse vegyék észre – elképzelhetjük, milyen körülményes lehetett.⁴⁸

ÖNKÉP ÉS IMÁZS

A tanulmány végére a talán legizgalmasabb, de a legnehezebben is feltérképezhető (kettős) elemzési szempontot hagytuk. Miként alakul át a politikusi önabrázolás, azaz a politikusoknak saját magukról kialakított és tükrözni kívánt képe, illetve hogyan változnak a rájuk vonatkozó társadalmi elvárások?

Mint ismeretes, a szabadelvű teóriák jegyében hazai politikusaink is vallották, hogy a közvéleményt sokkal inkább vezetni, formálni kell, mintsem engedelmessé tenni. A hatalomgyakorlás liberális (elitista) felfogása szerint a felelős politikai döntéshozatal elvben nem függhet a gyorsan változó közvélekedéstől. Ővtak a „többség zsarnokságától”, éppen ezért igyekeztek szűkre szabni azok körét, akik törvényesen élhettek politikai jogaikkal. A szabadelvű eszmék és reformprogram győzelemre juttatása érdekében ugyanakkor maguk is gyakran támaszkodtak és hivatkoztak a közvélemény erejére, legitimitációjukat is a népakarattól származtatták. E kettősség a gyakorlati politikai életben egyre kevésbé volt fenntartható. Hermann Róbert például Kossuth Lajost tekintí az első magyar populista politikusnak, mivel kiválóan tudott hatni hallgatóságára és a tömegeket felhasználni politikai célokra. Kossuth pályafutása alatt egyre inkább azonosította magát a népakarattal, ami komoly előnyt jelentett számára a politikai csatározásokban és az önkultusz építésében is.⁴⁹

⁴⁷ Falk 1903: 297–298.

⁴⁸ Vázsonyi 1931: 101.

⁴⁹ Hermann 2003.

A 19. század második felére a politikusok kénytelen-kelletlen elfogadták, hogy nem hallgathatnak kizárólag saját meggyőződésükre, hanem közszereplőként figyelniük kell a nyilvánosság előtt róluk kialakuló képre is. Miközben ugyanis a korszak egészében a választójoggal rendelkezők száma alacsony maradt, a politika iránt érdeklődők köre (például a tömegsajtó révén) jelentősen megnőtt. A politikai nyilvánosság kiszélesedésével a politikai osztály ellenőrzése is szorosabbá vált.

„Az átkozott újságírók lejárták a nagyságokat, mert közel hozták őket a közönséghez. Minden bibircs, májfolt látható lett” – fogalmazott ironikusan Mikszáth.⁵⁰

A tömegsajtó korában politikai tőkévé vált a reputáció, a jó hírnév, a politikusi imázs kialakításának és ápolásának pedig elengedhetetlen kelléke lett a nyilvánosság előtti szereplés. Valójában ez az egyik központi témája Krúdy Gyula életrajzi regényének is, amelyet Kossuth Ferenc hazatéréséről és a századforduló magyar belpolitikába való bekapcsolódásáról írt. Igen tanulságos ezt a művet úgy olvasni, hogy a politikus és a nyilvánosság összetett viszonyára, valamint a tömegpolitizálás rítusaira és technikáira (is) figyelünk.⁵¹

Megjelennek a hivatali kötelességeként rendezett társaséleti események is. Andrassy Gyula miniszterelnök például nagy kedvvel élt ezzel az eszközzel, Eötvös József viszont bár visolygott tőle, alávetette magát e társadalmi elvárásnak:

„A hivatalos élet legnehezebb része nem a munka sokasága, s nem azon küzdelmek és kellemetlenségek, melyek parlamentáris miniszterségnél kikerülhetetlen[ek], de azon temérdek idővesztés, mellyel a hivatal jár. Elfogadása oly embereknek, kiknek velünk s kikkel nekünk semmi dolgunk nincs, tisztelgések, díszebédek, egy szóval a száz haszontalanság, melynek semmi eredménye nincs, s melynek elmulasztását a nagybecsű publikum nehezebben bocsátja meg a legnagyobb hivatalos hanyagságnál.”⁵²

Ha tehette, Tisza Kálmán is kibújt az efféle feladatok alól, kapott is érte hazai és külföldi kritikát egyaránt. Mindez arra utal, hogy a politikusokkal szemben elvárt közéleti magatartás az 1870–80-as években átalakulóban volt. A Tiszát követő miniszterelnökök, Szapáry Gyulát már azért dicsérték az újságok, mert „kötelességnek tartotta a reprezentálást”.⁵³ A nyilvánosság előtt zajló fogadások természetesen sokrétű célokat szolgálhattak: növelhették a házigazda politikus népszerűségét, demonstrálhatták hatalmát, segíthették beágyazódását, alkalmat teremthettek az informális politizálásra, a meghívottak pedig kísérletet tehetnek az érdekkijárára.

A nyilvánosság tudatos felhasználására kialakultak más eljárások is. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter például 1870-ben kiadta beszédgyűjteményét, amit (titokban) ő maga állított össze, és látott el méltató kommentárokkal, mert így

⁵⁰ Mikszáth 1977 [1885]: 198.

⁵¹ Krúdy 1976.

⁵² Eötvös 1978 [1870]: 401. (1870. okt. 26.)

⁵³ *Vasárnapi Ujság*, 1899. 15. 237–238. A kérdésről bővebben: Cieger 2004.

kívánta ellensúlyozni a miniszteri tevékenységét ért bírálatokat.⁵⁴ Andrassy Gyula pedig azért fogadott történészt, hogy összeállíttassa vele beszédeinek gyűjteményét, mert nem akarta, hogy az a szatirikus kép maradjon fenn politikai működéséről, amit egyik kritikusa, ifj. Ábrányi Kornél rajzolt róla.⁵⁵ Ide sorolhatjuk azokat a honatyákat is, akik egy-egy országgyűlési felszólalásuk után, hosszasan javították, pontosították, esetenként átírták beszédeiket a gyorsírói irodában, hogy a sajtótudósításokban és az országgyűlési naplóban kedvezőbb kép rögzüljön róluk és politikusi képességeikről.

A későbbi évtizedekben a fényképek jelentősége növekedett meg. Az angol és amerikai tapasztalatokkal rendelkező emigráns Kossuth Lajos talán minden honfitársánál hamarabb tudatára ébredt, hogy a politikusi szerep megköveteli a fényképkészítést:

„Én nem szeretem az arckép-cultust s csak akkor ülök le a photographnak, ha ki nem kerülhetem. [...] Hanem hát a közéletbe vegyülnék megvan a maga kénytelensége. Aki oly életet élt, mint én, az közprédává lett.”⁵⁶

A politikusok idővel itthon is egyre gyakrabban rendelték meg portréjukat, és osztogatták aláírt arcképüket, például választási időszakban. Számos könyvből ismert az a fotográfia is, amelyen az ellenzéki honatyák egy csoportja a frissen átadott képviselőház összetört berendezése előtt fényképezte magát 1904 végén, a belpolitikai válság napjaiban – a cél nyilván az erődemonstráció volt. Másfelől viszont a politikusok az imázs őrzése érdekében igyekeztek távol tartani a fotósokat a képviselőházi ülésektől, mert tartottak tőle, hogy olyan képek is készülhetnek, amelyek a nyilvánosság elé jutva kínosak lehetnek a képviselőkre nézve. Mikszáth több tudósításában élcelődik azon, hogy politikustársai amint megtudták, hogy fényképész dolgozik az ülésteremben, rögtön mosolyogva fordultak az objektív felé: így viselkedett például Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter, pedig éppen kormánya lemondása volt napirenden, vagy a konzervatív főrendek, noha az egyházpolitikai törvényekről tanácskoztak.⁵⁷ A legérdekesebb (tragikomikus) szituáció kétségtelenül akkor alakult ki, amikor az egyik ellenzéki képviselő rá akart pirítani a kormánypárti honatyákra, ezért a földművelésügyi tárca költségvetési vitája során lefényképezte üres padsoraikat, s a fotókat szétosztotta a Házban. Az író elmondása szerint másnap a kormánypártiak vágta vissza, és ők is fényképen örökítették meg a távollévő ellenzékiek hült helyeit. Az esetre a képviselői díjazásról folytatott vitában is visszautaltak.⁵⁸

Az éles szemű Mikszáthot többször érte bírálat képviselőtársai részéről azért, mert élcelődő írásaival úgymond lerombolja a képviselőház tekintélyét, és torz

⁵⁴ Cieger 2008: 257–258.

⁵⁵ Marczali 2000 [1929]: 163–167. Az elkészült mű: Andrassy 1891/1893.

⁵⁶ MOL R 90. I. 4989. Kossuth Lajos levele László Károlyhoz, 1868. január 15. Turin.

⁵⁷ Mikszáth 1988 [1892], 1992 [1895].

⁵⁸ Mikszáth 1988 [1893].

színben tünteti fel a politikusokat a közvélemény előtt. Egyszer Schvarcz Gyula még az Akadémián is szóvá tette, hogy a közélet iránt érdeklődők lényegében csak a különféle gúnyiratokból és Mikszáth karcolataiból tájékozódhatnak a képviselőház életéről, holott szükség lenne a parlament működésének mélyebb és tárgyilagosabb bemutatására is.⁵⁹

A 20. század elején már egyre többször fordult elő, hogy a képviselőház vezetése korlátozta az újságírók és a fotósok épületen belüli munkáját. Tisza István házelnökként kiadta a jelszót: „Nem csinálunk mozit az országházból.”⁶⁰ A nyilvánosság politikai felhasználása mellett tehát a titok és a titkolózás is mind gyakoribbá válik.

Azt is megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy a dualizmus öt évtizede alatt a parlament és a politikusi munka megítélése minden óvintézkedés ellenére megváltozott. A változás egyfelől az alkotmányos intézmények és az elit tekintélyvesztését jelentette, ami szorosan következett a dualista politikai rendszer századfordulós válságából és általános reformképtelenségéből. Másfelől viszont – és témánk szempontjából most ez a fontosabb – a változás a politika szakosodásából is fakadt: a képviselőház az évtizedek során vitaparlamentből munkaparlamentté alakult át, ahol a nyilvános és érdemi eszmecsere helyett a zárt ajtók mögötti szakbizottsági munka dominált. Némileg leegyszerűsítve: míg a plenáris ülések gyakran az ellenzék által kirobbantott botrányoktól, leleplezésektől voltak hangosak, addig a kodifikációs eljárás szinte észrevétlenül zajlott, évente átlagosan 41 törvény született a korszakban. Önkéntelenül is pontosan írja le ezt a folyamatot a korabeli képviselőház egyik bírálója:

„De mit látunk a mi parlamentünkben? Közöséges napimunkát. Mintha a törvényhozás testületének hivatása nem lenne egyéb, mint tömeges törvényalkotás [...] Olykor-olykor megesik, hogy egy-egy törvényjavaslat nagyobb vitára ad alkalmat, de azért ezeknek a nagy vitáknak a során sem hangzik fel sohasem valamely magasabb eszme, amely nemes hévre ragadhatná a nemzetet. [...] A viták összes érdekessége a személyeskedésekben, az elvek feladásának bizonygatásában kulminál, s ha efféle jelenetek nincsenek, a tárgyalások kétségbeejtő módon szárazak, unalmasak vagy hogy a divatos jelzővel éljek: »dicséretesen tárgyilagosaak.«”⁶¹

A változás e kettős értelmezése teszi megmagyarázhatóvá, hogy a korabeli szövegek miért beszélnek a parlamentről egyrészt úgy, mint színházról vagy cirkusról, ahol a politikusok csak szerepelnek, intrikálnak a közönség előtt, illetve mint gyárról vagy szavazógépről, amely ontja magából a száraz törvényeket.

* * *

⁵⁹ Mikszáth 1983 [1888]. Vö. Schvarcz 1889: 65–67.

⁶⁰ Bethlen 1913: 891. Ehhez lásd még: Bakí – Nánási 2000.

⁶¹ Brennus [Szatmári Mór] 1889: 7.

A legtöbb kutatási problémát éppen csak jelezhattük. Reméljük azonban, hogy sikerült hihetően érvelni amellett, hogy a professzionalizáció folyamata egy időhöz (például választási ciklusokhoz, kormányzati megbízatáshoz) erősen kötött tevékenység, illetve egy meglehetősen képlékeny határvonalú foglalkozási csoport esetében is vizsgálható, még ha a szociológia bevett kategóriái nem is alkalmazhatók itt maradéktalanul. A politikusi tevékenység hivatássá válása lényegében már a 19. század folyamán érezhetően kibontakozik, és nem függ egyértelműen a demokratizáció és a pártosodás folyamataitól – véleményünk szerint a szakirodalom itt túl szoros kapcsolatot feltételez, részben ezért fókuszál a probléma tanulmányozásakor a 20. századi fejleményekre. Végül pedig úgy látjuk, hogy a politika világának az átalakulásában talán nincs is akkora különbség („lemaradás”) hazánk és Európa tőlünk nyugatabbra fekvő országai között a vizsgált korszakban. Kétségtelen azonban, hogy szinte mindegyik általunk megfogalmazott állítás, illetve sejtés igazolásához vagy elvetéséhez további kutatások szükségesek.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Filmtár 37153. Lónyay Menyhért politikai naplója.

K 26. Miniszterelnökség iratai.

R 90. Kossuth-gyűjtemény, időrendi rész.

Ady Endre 1977 [1910]: Jegyzetek a Szajna mellől. A hivatásos politikusok. In: *Ady Endre publicisztikai írásai*. (Szerk. Vezér Erzsébet.) III. kötet. Budapest, 245–246.

Andrássy Gyula 1891/1893: *Andrássy Gyula beszédei*. (Kiadta Lederer Béla.) Budapest.

Apponyi Albert 1925: *Emlékirataim. Ötven év – Ifjúkorom*. 2. kiadás, Budapest.

Bethlen Oszkár 1913: Parlamenti fotográfiák. *Vasárnapi Ujság* (60.) 45. 891.

Brennus [Szatmári Mór] 1889: *A sülyedő társadalom. Parlament, klérus, sajtó*. Budapest.

Budapesti Újságírók Almanachja 1908-ra. (Szerk. Szerdahelyi Sándor.) Budapest.

Buzinkay Géza 2009: *Hírharang, vezércikk, szenzációs riport. Magyar sajtótörténeti antológia, 1780–1956*. Budapest.

Eötvös József 1978 [1870]: Naplójegyzetek. Közzéteszi Czegle Imre. *Történelmi Szemle* (21.) 2. 364–410.

Falk Miksa 1903: *Kor- és jellemrajzok*. Budapest.

Herczeg Ferenc 1940: *Herczeg Ferenc emlékezései. A gótikus ház*. 2. kiadás, Budapest.

Irományok 1873: *Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. III. kötet, Budapest.

Irományok 1893: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. IX. kötet, Budapest.

Krúdy Gyula 1976: *Kossuth fia*. (S.a.r. Fábri Anna.) Budapest.

Marczali Henrik 2000 [1929]: *Emlékeim*. Budapest.

- Mikszáth Kálmán 1977 [1885]: Képviselői mesterség. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXI.* (S.a.r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 71.) Budapest, 198–201.
- Mikszáth Kálmán 1983 [1888]: A „T. Ház” az Akadémián. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXVII.* (S.a.r. Fürth Éva – Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 77.) Budapest, 74–76.
- Mikszáth Kálmán 1988 [1892]: A főrendiházban. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXXI.* (S.a.r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 81.) Budapest, 210–211.
- Mikszáth Kálmán 1988 [1893]: Illusztrált polémiák. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXXII.* (S.a.r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 82.) Budapest, 85–87.
- Mikszáth Kálmán 1992 [1895]: Vége az egyházpolitikának. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXXIV.* (S.a.r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 84.) Budapest, 190–191.
- Mikszáth Kálmán 1992 [1897]: Irodalom és politika. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok XXXVI.* (S.a.r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 86.) Budapest, 35–39.
- Országos Szabadelvű Pártkör alapszabályainak és házszabályainak tervezete.* Budapest [1900].
- Rákosi Jenő 1926: *Emlékezések.* I. kötet, Budapest.
- Reviczky Gyula 2007 [1884]: Politikus nemzet. In: *Reviczky Gyula Összes verse.* (S.a.r. Császtvay Tünde.) I. kötet, Budapest, 449–451.
- Rudnyánszky Gyula 1886: *A politikus kádár. Mulatságos rigmusok.* Budapest.
- Schvarcz Gyula 1889: *Adalék a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez.* Budapest.
- [Szász Károly] 1891: *Egy képviselő napló-jegyzetei.* Új kiadás, Budapest.
- Szende Pál 1912: A magyar ügyvédség válsága. *Huszedik Század* (13.) 1–2. 29–43, 194–206.
- Táncsics Mihály 1949: *Életpályám.* Budapest.
- Vasárnapi Újság,* 1854–1921.
- Vázsonyi Vilmosné 1931: *Az én uram.* Budapest.
- Zelenski Róbert [1928]: *Emlékeim.* Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arczt Ilona 2004: *A „politikai tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben.* Budapest.
- Baki Péter – Nánási László 2000: A Vasárnapi Újság és a fotográfia kapcsolata. *Magyar Média* (1.) 1. 14–25.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* III. kötet. Budapest.

- Bryce, James 1888: *The American Commonwealth*. Vol 2. London.
- Buzinkay Géza 2000: „A haladás közvitézei”. A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. század végén. *Magyar Média* (1.) 1. 27–34.
- Cieger András 1998: A kormányférfi. A dualizmus kori kormányzati politika egyes kérdéseiről. *Századvég* 11. 3–23.
- Cieger András 1999: Kormány a mérlegen – a múlt században. *Századvég* 14. 79–107.
- Cieger András 2004: Társasági élet „hivatalból”. *Budapesti Negyed* (12.) 46. 313–330.
- Cieger András 2008: *Lónyay Menyhért, 1822–1884*. Budapest.
- Cotta, Maurizio – Best, Heinrich 2000: Between Professionalization and Democratization. A Synoptic View on the Making of the European Representative. In: Best, Heinrich – Cotta, Maurizio (eds.): *Parliamentary Representatives in Europe 1848–2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Oxford, 493–526.
- Gergely András – Veliky János 1977: A sajtó útja a politikában 1867 után I–II. *Rádió és TV Szemle* (9.) 1–2. 80–89, 117–125.
- Hermann Róbert 2003: Kossuth, az első magyar populista politikus. *Honismeret* (31.) 1. 33–41.
- Ilonszki Gabriella 2005: A modern politikus. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon 1*. Budapest, 173–192.
- Ilonszki Gabriella 2009: *Képviselők és képviselőlet Magyarországon a 19. és 20. században*. Budapest.
- Kecskeméti Károly 2008: *Magyar liberalizmus 1790–1848*. Budapest.
- Keller Márkus 2010: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében magyar–porosz összehasonlításban*. Budapest.
- Kornis Gyula 1933: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. Budapest.
- Kovács M. Mária 2001: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest.
- Kurtán Sándor 2005: Az elit elitje: a hosszan szolgáló parlamenti képviselők a Monarchia időszakában. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon 1*. Budapest, 51–74.
- Palonen, Kari 2009: *Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete*. Budapest.
- Pap József 2007: „Két választás Magyarországon”. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben. *Aetas* (22.) 1. 5–31.
- Pesti Sándor 2002: *Az újkori magyar parlament*. Budapest.
- Rudai Rezső 1936: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Budapest.
- Sasfi Csaba 2008: A felsőbb iskolázottság térhódítása a magyarországi késő rendi társadalomban. *Történelmi Szemle* (50.) 2. 163–194.
- Szívós Erika 2009: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Budapest.
- T. Szabó Levente 2007: *Mikszáth, a kételkedő modern*. Budapest.
- Weber, Max 1998 [1919]: A politika mint hivatás. In: Weber, Max: *Tanulmányok*. Budapest, 156–209.
- Wilensky, Harold L. 1964: The Professionalization of Everyone? *American Journal of Sociology* (70.) 2. 137–158.